

Parafia p.w. św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy
Towarzystwo Naukowe Płockie Oddział w Łęczycy

ŁĘCZYCKA FARA

Kościół i parafia
św. Andrzeja Apostoła
w Łęczycy

Redaktor
Jan Szymczak

Łęczycza 2010

Zespół redakcyjny

ks. Sławomir Sobierajski
Bolesław Solarski
Lucyna Sztompka

Zespół autorski

ks. Sławomir Sobierajski
Bolesław Solarski
Tomasz Stolarczyk
Mirosława Żydek

Recenzent

prof. UŁ dr hab. Tadeusz Nowak

Projekt okładki

Mirosława Żydek

Autorzy zdjęć

Przemysław Marynowski - okładka i rozdział III
Witold Stelmaszewski - rozdział II

Autor rysunków do rozdziału II

Roman Wieszczyk

Copyright:

Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy
Towarzystwo Naukowe Płockie Oddział w Łęczycy

Druk i oprawa

Drukarnia Print-Extra
Łódź, ul. Pomorska 40
Tel./fax (0-42) 630 43 45

Wydanie I

ISBN 978-83-60348-19-2

Zdjęcia na okładce: Obraz ukrzyżowanie św. Andrzeja Apostoła” Jana Strzaleckiego;
kaplica Serca Jezusowego.

ROZDZIAŁ I

TOMASZ STOLARCZYK

HISTORIA KOŚCIOŁA I PARAFII ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA W ŁĘCZYCY

1. Budowa kościoła i powstanie parafii

Michał Rawicz-Witanowski napisał, że w świetle dokumentu Władysława Jagiełły z 1401 r. łęczycki kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła istniał już przed 1299 r. Zdaniem Ryszarda Rosina nie kolidowałoby to z rozwojem Łęczycy, gdyż podczas lokowania miasta na prawie średzkiem w trzeciej ćwierci XIII w. nie można było pominąć fary. Jednak Tadeusz Grabarczyk, Anna Kowalska-Pietrzak i Tadeusz Nowak uznali co prawda, że miejscowa parafia mogła istnieć już w drugiej połowie XIII w., ale odnoszenie do niej wzmianki z 1299 r. nie znajduje źródłowego potwierdzenia¹. Istotnie, w dniu 1 grudnia 1401 r. Jagiełło zatwierdził łęczyckiemu kościołowi przywileje Władysława Łokietka na wieś Wichrów (za którą Łokietek otrzymał Leszcze) z 1299 i 1323 r., ale dopiero w tym drugim dokumencie, tj. z 1323 r., jest mowa o rektorze miejscowego kościoła Krzysztofie, kapelanie królewskim, którego można identyfikować – ich zdaniem – z plebanem świątyni św. Andrzeja Apostoła. Natomiast przywilej z 1299 r. dotyczy kościoła Świętego Krzyża w łęczyckiej osadzie staromiejskiej Emaus (Waliszew), który otrzymał wraz z Wichrowem Henryk, kapelan i podkanclerzy Władysława Łokietka². Nie można zatem określić dokładnie daty powstania łęczyckiej parafii. Funkcjonowała jednak już przed 1323 r., a na pewno przed 1331 r., kiedy kościół św. Andrzeja Apostoła został zniszczony i spalony przez krzyżaków³.

Ta pierwsza fara łęczycka była drewniana⁴. Do tej pory uważano, że mogła znajdować się albo na tym samym miejscu, na którym stoi obecny kościół, czyli w kwartale południowo-zachodnim lokacyjnej Łęczycy, albo na obszarze ówczesnego Starego Miasta (osady Emaus), czyli dzisiejszego Waliszewa, gdzieś na wschód od Ozorkowskiego Przed-

¹ M. Rawicz-Witanowski, *Monografia Łęczycy*, Kraków 1898, s. 102; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w. Część Pierwsza*, [w:] *Łęczyca. Monografia a miasta do 1990 roku*, red. R. Rosin, Łęczyca 2001, s. 148; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczyca. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii a miasta*, red. J. Szymczak, Łęczyca-Łódź 2003, s. 94.

² *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 2, cz. 1, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848, s. 152-153; K. Maleczyński, *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296-1320*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1961, t. VI, nr 9, s. 144-145; *Matricularum Regni Poloniae Summaria* (dalej: MRPS), wyd. T. Wierzbowski, cz. IV/3, Warszawa 1915, nr 19037, s. 83; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 94.

³ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. 2, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1890, s. 205, 272.

⁴ M. Żemigala, *Cegła w budownictwie wielkopolskim w średniowieczu*, Łódź 2008, s. 115.

mieścia⁵. Jednak w świetle najnowszych badań Łęczyca przedlokacyjna nie otrzymała nowej parafii, a sama osada podlegała kościołowi św. Mikołaja w Tumie.

Po pożarze w 1331 r. łęczycka świątynia została szybko odbudowana, skoro już w 1338 r. ogłoszono w niej pozew przeciw krzyżakom na proces warszawski. Stała już wtedy zapewne na obecnym miejscu i była prawdopodobnie drewniana, jak poprzednia.

W 1377 r. arcybiskup Janusz Suchywilk erygował w Łęczycy szpital św. Ducha. Na podstawie rozporządzeń kościelnych szpitale miejskie podlegały plebanom parafii, w których się znajdowały. Dlatego też prepozyt łęczyckiego szpitala podlegał proboszczowi kościoła św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy, a kościół przyszpitalny parafialnej świątyni⁹. Od czasu erygowania przy łęczyckiej farze kolegium mianowano (tuż przed 1542 r.), to spośród nich prowizor (opiekun szpitala) wyznaczał prepozyta szpitalnego¹⁰.

Prawdopodobnie w 1384 r., podczas najazdu Bartosza Wezenborga w trakcie walk wewnętrznych w Polsce po śmierci Ludwika Węgierskiego, łęczycki kościół farny został ponownie doszczętnie zniszczony. Wkrótce - chociaż dokładnie nie wiadomo kiedy - przystąpiono do odbudowy zniszczonej świątyni, jakkolwiek parafia funkcjonowała nadal¹². Według prof. Andrzeja Tomczaka, probostwo św. Andrzeja Apostoła w 1407 r. przejęło spuściznę po wspomnianym wyżej kościele św. Krzyża¹³. Wystąpiły wówczas pewne komplikacje związane z wsią Wichrów, pomimo przywileju królewskiego dla miejscowej fary. Ostatecznie Władysław Jagiełło zezwolił ówczesnemu plebanowi Piotrowi na lokowanie tejże wsi na prawie średzkim¹⁴. Wszyscy piszący o łęczyckim kościele św. Andrzeja Apostoła jako datę konsekracji chóru kapłańskiego (prezbiterium) nowej świątyni podają rok 1425. Jednak w źródłach pisanych - tak z XV w., jak i późniejszych - nie ma o tym najmniejszej wzmianki. Jedynie badania archeologiczne prowadzone przy tymże chórze w 1959 r. i obserwacja wątków ceglanych (fara była już murowana) w południowej ścianie nawy bocznej w 1975 r. pozwoliły stwierdzić, że obecny kościół parafialny został wybudowany ok. 1425 r.¹⁵ Archeolog jednak może jedynie podać przybliżony czas powstania jakiegoś obiektu, nie ma zaś możliwości precyzyjnego jego wyznaczenia, tym bardziej bez źródeł pisanych - jak w tym przypadku. Skąd wzięła się zatem ta data? Nie wiadomo. Jan Długosz podał, że w 1425 r. w Łęczycy odbył się synod kościelny prowincji gnieźnieńskiej. Możliwe zatem, że wspomniana data - jako czas ponownej konsekracji łęczyckiej fary - jest konstrukcją myślową historyków związaną z owym synodem, którzy uznali, że podczas jego trwania mogło dojść przy okazji do poświęcenia świątyni, tym bardziej, że już w następnym roku erygowano ołtarz św. Wojciecha i św. Krzysztofa¹⁶. Istnieje też druga możliwość, że data poświęcenia nowego kościoła zachowała się w ustnej tradycji, przekazywanej z pokolenia na pokolenie.

⁵ Informację taką przekazał prof. T. Poklewski-Koziół.

⁶ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 10.

⁷ *Lites ac res gestae*, s. 73; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 94.

⁸ M. Pisarkiewicz, *Z dziejów Łęczycy*, [w:] *Przewodnik po Łęczycy i regionie łęczyckim*, wyd. 3, Łęczyca 2008, s. 46.

⁹ P. Stanisławski, *Szpitalnictwo kościelne w archidiecezji łęczyckiej i łowickiej do 1795 r.*, Warszawa 2004, s. 85-86, 241-242.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Płocku. Oddział w Łęczycy (dalej: APP OL), Akta Miasta Łęczycy (dalej: AML), sygn. 61, k. 1; sygn. 63, k. 9, 13.

¹¹ Informacja ustna prof. T. Poklewskiego-Koziół.

¹² M. Żemigala, op. cit., s. 114; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 94.

¹³ R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 147-148.

¹⁴ Tamże, s. 148; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 94.

¹⁵ M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 102; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. II: *Województwo łódzkie*, red. J. Z. Łoziński, z. 4: *Powiat łęczycki*, opr. M. Kwiczala, K. Szczepkowska, Warszawa 1953, s. 10; T. Poklewski, *Architektura na tle rozwoju przestrzennego miasta*, I: *Wiek XIV-XVI*, [w:] *Łęczyca. Monografia miasta do 1990 roku*, s. 674; M. Żemigala, op. cit., s. 114; M. Pisarkiewicz, op. cit., s. 46.

¹⁶ T. Poklewski, op. cit., s. 674; M. Żemigala, op. cit., s. 114-118.

¹⁷ J. Długosz, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. XI: 1413-1430, Warszawa 2000, s. 211-212; tenże, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XI: 1413-1430, Warszawa 1985, s. 222-223.

¹⁸ Zobacz niżej.

W średniowieczu i przez większą część XVI w. parafia św. Andrzeja Apostoła należała do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, archidiaconatu łęczyckiego i dekanatu szczawińskiego oraz sądowo podlegała oficjałowi łęczyckiemu. Pod koniec XVI w. utworzono dekanat łęczycki, w skład którego weszła także omawiana parafia. Podział ten utrzymał się do 1818 r.¹⁹ Do łęczyckiej parafii i farniej należała Łęczyca i 10 wsi: Dzierzbietów, Konary, Leszcze, Lubień, Sierpów, Topola Nadolna i Topola Nagórna (obecnie jedna wieś: Topola Katowa), Wichrów, Wilczkowice i folwark Wójcik²⁰. Na początku XVI w. parafia płaciła 10 grzywien srebra i 15 skojców świętopietrza²¹.

Patronat kościoła farnego w Łęczycy do 1563 r. należał do królów. W tym jednak roku Zygmunt August zrzekł się go na rzecz wikariuszy kolegiaty tumskiej, którzy otrzymali również prawo wybierania spośród siebie proboszcza²².

2. Uposażenie proboszczów, wikariuszy i zakrystianów

Przy kościele rezydowali: pleban-proboszcz oraz dwaj wikariusze, kaznodzieja, nauczyciel, którzy czerpali dochody ze stołu plebana oraz zakrystian zwany kustoszem²³. Uposażenie plebana stanowiły: 4 place - jeden dla siebie (plebania), blisko jego domu oraz 3 kolejne, które położone były po drugiej stronie kościoła (2 dla wikariuszy i 1 dla szkoły) - oraz ogród poza miastem, obok szpitala i ogrodu zamkowego. W 1709 r. Adam i Regina Saganikowie zapisali kościołowi farnemu rolę, stąd zwana Saganikowską²⁴. Według informacji z 1774 r., w skład posesji proboszczowskiej wchodziły 264 składy (ok. 10,5 ha). Pleban pobierał również dziesięcinę w pieniądzu z wszystkich pól mieszkańców miasta po 1 wiardunku (12 groszy), a z pól wójtowskich pół grzywny (24 grosze). Mieszkańcy miasta nie płacili kołędzy tylko świętopietrze. Pleban otrzymywał również pieniądze od parafian spoza miasta. Właściciele folwarków w Leszczach płacili dziesięcinę w wysokości 1 grzywny (48 groszy) i 6 groszy, a w Wójcikach pół grzywny. Kmiecie z tych wsi płacili kołędę wynoszącą korzec owsa (53 litry). Z Wilczkowic płacono dziesięcinę snopową oraz dziesięcinę w wysokości 9 groszy z łana i 1 korzec owsa z tytułu kołędzy. Z czterech łanów wójtowskich w Lubieniu płacono dziesięcinę w wysokości 8 groszy z łana. Dziesięcinę pobierano także z pól folwarcznych w Dzierzbietowie i w obu Topolach oraz z pól kmiecy w Topoli Nadolnej, a także wójtowskich w Siedlcu. Mieszkańcy tej ostatniej wsi musieli zwieźć snopy do plebańskiej stodoły własnym transportem. W Lubieniu, Leszczach, Wilczkowicach, Topoli Nagórnej, Sierpowie, Konarach i Dzierzbietowie chłopci płacili 1 korzec owsa kołędą²⁵.

Wikariusze łęczycy oprócz dochodów ze stołu proboszcza pobierali również 32,5 grzywny z różnych dóbr w mieście i poza nim w zamian za śpiew. Wydzierżawiali także 2 ogrody za murami Łęczycy, ciągnące się w kierunku Topoli i bagien za roczny czynsz w wysokości 1 grzywny²⁶. W rękach wikarych znalazł się przez pewien czas również 1 łan

¹⁹ H. Rutkowski, *Organizacja kościelna na początku XVI w.*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe*, red. S. Trawkowski, t. 5: *Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, red. H. Rutkowski, cz. II: *Komentarz. Indeks*, s. 39; R. Rosin, op. cit., s. 144, 230; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, cz. 2: *Granice metropolii i diecezji polskich w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 20, s. 314, 355; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 231.

²⁰ J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, J. Korytkowski, t. II, Gniezno 1881 (dalej: LLB), s. 349; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 148; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

²¹ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

²² M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 102; M. Pisarkiewicz, op. cit., s. 46.

²³ LLB, t. II, s. 349; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

²⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Księgi Miejskie Łęczycy (dalej: MŁ), ks. 9, k. 155.

²⁵ LLB, t. II, s. 350-351; AGAD, MŁ, ks. 13, k. 167; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95-96.

²⁶ LLB, t. II, s. 351; R. Rosin, op. cit., s. 149; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 96.

ziemi w Topoli, zapisany im przez kapłana Stanisława Durkę z Łęczycy. Musiało to nastąpić przed końcem października 1530 r., gdyż wówczas wikariusze sprzedali ten łąn mieszczanom łęczyckim. W 1599 r. nowym jego właścicielem zostali miejscowi dominikanie²⁷.

Zakrystian posiadał ogród poza miastem, przedzielony na 2 części przez dobra mieszczańskie. Ufundował go w 1460 r. Michał Lasocki, podkomorzy i starosta łęczycki; dobra zakrystiana zwolnione były od wszelkich obciążeń²⁸.

3. Szkoła parafialna

Zgodnie z postanowieniami Soboru Laterańskiego IV z 1215 r. przy kościele św. Andrzeja Apostoła powstała szkoła parafialna. Od połowy XVII w. chyliła się z przyczyn finansowych ku upadkowi. Jeszcze przez jakiś czas wegetowała, ale ostatecznie przestała istnieć gdzieś w XVIII w., ale kiedy dokładnie - nie wiadomo. Nauczano w niej modlitw: *Pater Noster*, *Ave Maria*, *Credo* oraz alfabetu, składania wyrazów, czytania, podstawowych reguł gramatycznych, zapamiętywania tekstów, śpiewu kościelnego i ministrantury. Jednym z celów było także nauczanie na pamięć 150 psalmów, ale zaczynało od siedmiu psalmów pokutnych. Szkoła miała wyznaczony specjalny plac i rezydującego przy niej nauczyciela, określanego rektorem, magistrem lub ministrem. Mógł on być jednocześnie organistą, pisarzem ławy lub rady miejskiej. W 1442 r. funkcję rektora szkoły pełnił Stefan. W 1461 r. rektorem scholarów był bakałarz Jan z Żabic. W 1533 r. nauczycielem łęczyckiej szkoły został bakałarz Hieronim Kałowski. Według M. Rawity-Witanowskiego w pierwszej połowie XVI w. początkowe nauki pobierał tutaj także Grzegorz Wigilancjusz z Sambora, późniejszy bakałarz, rektor szkoły w Przemyślu, nauczyciel we Lwowie i w Kłodawie, kanonik krakowski, sławny poeta łacińsko-polski²⁹.

4. Proboszczowie łęczyccy w XIV-XVIII w.

Śród średniowiecznych i staropolskich plebanów łęczyckich należy wymienić m. in. Piotra, który w 1388 r. wiodł spór z właścicielami Wąlczewa o granice posiadłości, a w 1399 r. z Dzierławem z Bronna o granice między tą wsią a Wichrowem. W 1401 r. Władysław Jagiełło na prośbę Piotra zatwierdził wspomniany wyżej dokument Władysława Łokietka z 1323 r. W 1405 r. Piotr był kanonikiem łęczyckim. W 1407 r. pleban sprzedał sołectwo w Wichrowie za 40 grzywien mieszczaninowi łęczyckiemu Mikołajowi, zobowiązując go do służby wojskowej na własnym koniu, ale na koszt Piotra. W tym samym roku król zezwolił na lokowanie Wichrowa na prawie średzkim³⁰.

Następcą Piotra był Jan z Młodawina, który w 1414 r. postował do Zygmunta Luksemburskiego. Pełnił on także funkcję notariusza królewskiego, a później był także członkiem kapituł łęczyckiej, płockiej i włocławskiej. W 1417 r. Jan oddał Janowi Drozdowskiemu z Chodowa parafię w zamian za kanonikat łęczycki. Drozdowski był rektorem św. Andrzeja aż do 1454 r. W latach 1426-1430 sprawował godność oficjała łęczyckiego³¹.

²⁷ *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciensis Ordinis Praedicatorum 1387-1616*. Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616, opr. T. Stolarczyk, współpraca D. Gwis, Łęczyca 2009, s. 37, 43, 102, 105; T. Stolarczyk, *Władcy, szlachta i mieszczanie a łęczyccy dominikanie w świetle Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum conventus Lanciensis ordinis Praedicatorum 1387-1616*, „Przegląd Tomistyczny” 2007, t. XIII/1, s. 235, 236.

²⁸ LLB, t. II, s. 351; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 96.

²⁹ M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 174-175; R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, [w:] *Łęczyca. Monografia miasta do 1990 roku*, s. 218; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, s. 102.

³⁰ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 94.

³¹ Tamże.

Przed 1461 r. proboszczem łęczyckim został Jan Łąka z Ciechośławic. Był nim nadal w 1476 r. Przez 10 lat pełnił także funkcję subkolektora świętopietrza w Łęczyckiem. Jan Łąka był również notariuszem a następnie sekretarzem i podskarbis nadwornym Kazimierza Jagiellończyka. Został również kanonikiem łęczyckim, krakowskim i wrocławskim, a następnie scholastykiem tych kapituł³².

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XV w. godność plebana łęczyckiego pełnił Wojciech Borszyński z Borszyna, kanonik łowicki. W 1513 r. nowym proboszczem został Mikołaj Migdał z Domanikowa, kanonik łęczycki i poznański. W 1518 r. Zygmunt Stary zatwierdził zakupienie przez niego rocznego czynszu na dobrach w Parzęczewie i Strzegocinie, aby można było erygować ołtarz dla karnodziei w tutejszej parafii i. W latach ok. 1528-1538 plebanem łęczyckim był Szymon Wysocki, kanonik łęczycki i poznański.

Od 1538 do 1550 r. rektorem fary w Łęczycy był Maciej Wargawski, kanonik wrocławski i sekretarz królewski oraz proboszcz zgierski. Na jego prośbę Zygmunt Stary wyznaczył dożywotnią pensję roczną na dochodach plebańskich dla jakiegokolwiek osoby duchownej. W 1541 r. ufundował wielki dzwon dla miejscowej fary. W 1550 r. Wargawski został archidiaconem łęczyckim i zrezygnował z miejscowego probostwa, zachowując przy tym prawo do rocznej pensji w wysokości 30 grzywien. Jego następcą został Stanisław (1551 r.). W 1583 r. pleban łęczycki Łukasz ze Środy i kolegium wikariuszy kościoła kolegiackiego procesowali się znów o granice między swoją wsią Wichrowem a Wąkczeveń.

W 1591 r. proboszczem w Łęczycy był Marcin ze Żnina, kanonik łęczycki³⁵. Następnym znanym plebanem był Szymon Łęczycki. W 1647 r. kupił on na *wyderkauf* od Jana Balcerowicza-Kęsika, wójta łęczyckiego, za 1000 złp. czynsz roczny w wysokości 70 złp., płatnych w dwóch ratach na święta św. Aleksego (17 VII) i św. Mikołaja (6 XII), zapisanych na Domanikowie - dobrach zmarłej Anny Siemszycówny, żony wspomnianego wójta. W zamian proboszcz miał odprawić *requiem* za duszę śp. Anny oraz co roku w dniu 1 lipca anniwersarze w Kaplicy Chrystusa Ukrzyżowanego³⁶. W 1650 r. Łęczycki ufundował średni dzwon dla kościoła św. Andrzeja Apostoła³⁷. Wybudował także naprzeciwko fary kamienicę (późniejszą plebanię)³⁸.

Kolejny proboszcz - Jan Ojszyński, który był również dziekanem łęczyckim - procesował się z norbertankami (w Łęczycy od 1603 r.) o wspomnianą wyżej kamienicę oraz o teren przykościelny, na którym stały zabudowania należące do zakonnic, skarżących się na ciasnotę z powodu postawienia przez księży parafii alnych płotu odgradzającego klasztor od kościoła św. Andrzeja. W dniu 31 sierpnia 1678 r. wydano wyrok w tej sprawie. Kamienica miała nadal należeć do fary, natomiast wszelkie budynki postawione przez norbertanki na gruncie parafii, za wcześniejszą zgodą proboszcza, oraz małe place do zakonnic. Księża parafialni musieli ponadto odsunąć wspomniany płot na 12 łokci (ok. 7 m) od kościoła i klasztoru norbertanek³⁹.

Następnym rektorem kościoła św. Andrzeja Apostoła był Franciszek Kraszkowski, który pod koniec XVII w. sprowadził jezuitów do Łęczycy⁴⁰. Kolejnym plebanem łęczy-

³² Tamże, s. 95.

³³ LLB, t. II, s. 348-349; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

³⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi (dalej: AAL), Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej (dalej: KAW), sygn. 36, s. 100; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

³⁵ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 95.

³⁶ Archiwum Diecezjalne w Łowiczu (dalej: ADŁw), Akta dekanatu łęczyckiego (dalej: ADŁ), sygn. 14.

³⁷ AAL, KAW, sygn. 36, s. 100.

³⁸ AAL, ADŁ, sygn. 108, k. 2; sygn. 112.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, s. 180.

kim był Franciszek Lutosławski, który później został plebanem we Wrześni. W 1727 r. zapisał mansjonarzom kościoła św. Andrzeja Apostoła 2900 złp. na Lesznie⁴¹. Następnym znanym proboszczem łęczyckim jest Jan Antoni Krobanowski, archidiakon gnieźnieński, prepozyt koniecpolski, kantor łowicki, kanonik łowicki, pleban bolesławski. Rektorem kościoła farnego w Łęczycy był w latach 1728-1736. W 1729 r. zawarł umowę z Kazimierzem Kucharzewskim z Kuchar, skarbnikiem sieradzkim, dziedzicem Białej i części Otfinowa, zamieniając dziesięcinę na 150 złp. i 6 korcy owsa⁴². Następnym plebanem łęczyckim był Marcin Niemorzycki, który w dniu 7 sierpnia 1747 r. zawarł ugodę z Władysławem Kamińskim, dziedzicem wsi Siedlec, w sprawie dziesięciny z tejże miejscowości, wynoszącej 55 złp.⁴³

W dniu 20 listopada 1754 r. wikariusze kolegiaty łęczyckiej wybrali nowym proboszczem kościoła św. Andrzeja Apostoła Kaspra Rzepnickiego, kanonika honorowego łęczyckiego i notariusza publicznego, wyświęconego cztery lata wcześniej. Zastąpił on wspomnianego Marcina Niemorzyckiego, który wstąpił do zakonu jezuitów. Ksiądz Rzepnicki administrował parafią już w czasie nowicjatu swojego poprzednika, mimo iż godność plebana objął uroczystie dopiero 12 VII 1756 r. W dniu 31 I 1755 r. został także dziekanem łęczyckim. Godność miejscowego plebana pełnił jeszcze w 1759 r. i miał wówczas 33 lata⁴⁴.

Kolejnym znanym proboszczem fary łęczyckiej jest Andrzej Szybiński, kanonik łęczycki. Pod koniec czerwca 1774 r. zawarł umowę z mieszczanami łęczyckimi w sprawie folwarków w Borkach i Gołutowie. Do 1773 r. ich dzierżawcami byli jezuici, którzy płacili miastu 7400 złp. Ksiądz Szybiński za ich dzierżawę miał zapłacić Komisji Skarbu 5920 złp. 2 grosze i 1,5 szeląga. Uczynił to na początku czerwca 1774 r., a następnie zapłacił jeszcze 479 złp. 7 groszy i 1,5 szeląga. Dało to w sumie 6400 złp., za które pleban wydzierżawił ostatecznie Borki i Gołutów na okres 26 lat, czyli do 1800 r. (762 składy, czyli ok. 30,4 ha). Gdyby jednak zmarł wcześniej to miał zobowiązać swoich następców do spłaty pieniędzy. Ksiądz Szybiński w czasie swojej dzierżawy miał zostawić 100 składow (ok. 4 ha) żyta (w chwili zawarcia umowy było ich 54), 30 składow (ok. 1,2 ha) pszenicy, 60 składow (ok. 2,4 ha) jęczmienia, 90 składow (ok. 3,6 ha) owsa, 10 składow (ok. 0,4 ha) grochu. Gdyby jednak było więcej nadsiewki to wówczas mieszczanie mieli zapłacić proboszczowi po 2 złp. za każdy skład oziminy, a po 1 złp. za jare. Jeśliby miasto nie zapłaciło to wówczas ksiądz Szybiński mógł zabrać, a nawet sprzedać zboża komukolwiek⁴⁵. W 1775 r. pleban sprzedał mieszczanom łęczyckim: Walentemu i Salomei Przedworskim plac z domem na Przedmieściu Krakowskim (dzisiaj ul. Ozorkowska) nad fosą wraz z ogrodem, stajenką, chlewem i ogrodzeniem za 300 złp.⁴⁶ Trzy lata później mieszczanie łęczyccy: Franciszek i Franciszka Laskowicze oskarżyli księdza Szybińskiego o to, że pobił ich, kiedy przyszli do jego folwarku w Borkach aby odebrać rzeczy swojego syna. Uczynili to z namowy Franciszki, córki chłopca Stanisława, prawdopodobnie żony syna Laskowiczów oraz samego Stanisława i jego żony, poddanych proboszcza z Borków. Ponadto ksiądz Szybiński nie pozwalał Franciszce opuścić folwarku⁴⁷. W latach 1782-1783

⁴¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADW), Visitatio Decanatus Lanciencensis 1759 (dalej: VDL), s. 19.

⁴² J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w powiecie włocławskim*, Mariówka Opoczyńska 1932 [Kielce 2006], s. 86.

⁴³ ADLw, ADL, sygn. 16, k. 4.

⁴⁴ ADW, VDL, s. 3, 5, 8.

⁴⁵ AGAD, MŁ, ks. 9, k. 119-121; ks. 13, k. 167.

⁴⁶ Tamże, ks. 9, k. 156-156v.

⁴⁷ Tamże, ks. 10, k. 66.

pleban łączycy procesował się z mieszczaninem łączycym Janem Komorowskim, mężem Jadwigi Plucińskiej, o to, że ten ostatni wydarł z ksiąg miejskich zapis 50 złp. na remont kościoła św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy dokonany przez śp. Mariannę Plucińską, żonę Walentego Majewicza, siostrę żony Komorowskiego. Ponadto ten ostatni był winien proboszczowi prowizję od tej długo nie płaconej kwoty czyli razem 58 złp. 8 groszy i 1 szeląg⁴⁸. W 1783 r. ksiądz Szybiński musiał ustąpić z zajętego gruntu przy Przedmieściu Kaliskim (obecnie ulica Kaliska), należącego do Bractwa Aniołów Stróżów. W 1787 r. proboszcz łączycy zobowiązał się dostarczyć miastu 100 tys. cegieł ze swojej cegielni na budowę ratusza (50 tys. do św. Jana Chrzyciela 1788 r., a drugie 50 tys. do św. Michała tego roku). Za każdy 1 tys. cegieł miano płacić 30 złp., a za każde zwiezenie 20 tys. własnym transportem księdza 60 złp. Już w maju 1788 r. władze Łęczycy zachęcały plebana do jak najszybszego dostarczenia obiecanych cegieł, bez czekania na ostateczny termin i żałowały, że nie dowiózł gotowych już 16 tys.⁴⁹ Dnia 17 kwietnia ksiądz Szybiński dokonał uroczystego poświęcenia kamienia węgielnego i fundamentów nowego ratusza łączycy⁵¹. Plebanem był jeszcze w 1797 r.⁵²

5. Wikariusze łączycy w XVI-XVIII w.

Przy kościele parafialnym w Łęczycy istniało także kolegium mansonarzy, zajmujących się działalnością liturgiczną, śpiewaniem pieśni i tekstów religijnych podczas wszelkiego rodzaju nabożeństw. Ustanowił je pleban Maciej Wargawski nie później niż w 1542 r. W tym roku Zygmunt Stary zatwierdził nadanie łączycanki Małgorzaty Piwkowej dla mansonarzy: kamienicę i folwark. W 1545 r. król ponownie - na prośbę księdza Wargawskiego - zatwierdził testament Piwkowej, a 12 stycznia 1562 r. uczynił to Zygmunt August. W 1547 r. proboszcz przyznał łączycym mansonarzom, kaznodziejom i organiście dziesięciny ze wsi Bronno⁵³. W 1601 r. prymas Stanisław Karnkowski nadał im kościół parafialny w Solcy Wielkiej wraz z dochodami⁵⁴. W 1642 r. arcybiskup Maciej Łubieński zatwierdził statut łączycy kolegium⁵⁵. W drugiej połowie XVIII w. do mansonarzy należał ogród przy kościele oraz 2 dworki: jeden po przeciwnej stronie dzwonnicy (do XVIII w. miejska wieża obronna), wybudowany przez proboszcza Szybińskiego, otaksowany na 300 zł p., w którym w 1777 r. mieszkał ksiądz mansonarz Bokopowicz i służący; drugi dworek znajdował się przy ul. Kościelnej i mieszkał w nim ksiądz mansonarz Truwiński z matką i siostrą; otaksowano go na 100 zł⁵⁶. Uposażenie stanowiły również sumy zapisane na Lesznie (zob. wyżej), 2000 fl orenów na Gawronach i Gawronkach (1629 r.), 100 zł p. na Małachowicach, 60 grzywien na dobrach w Łęczycy i Gzowie przez Stanisława Sokołowskiego, dziedzica w Strzeblewie (1610 r.), 50 fl orenów czynszu na dobrach Jakuba i Agnieszki Dołętorów (1641), 100 fl orenów na dobrach Kaspra Łuczyńskiego oraz dziesięciny z pól kmiecych w Wilczkowicach, Leszczach, Lubieniu i Dzierzbietowie (1681 r⁵⁷). Według wizytacji z 1759 r. w kościele św. Andrzeja Apostoła powinno być 7 mansonarzy, ale z powodu niemożności zapewnienia większej ilości dochodów rezydowało ich tylko trzech⁵⁸. Wśród

⁴⁸ Tamże, ks. 13, k. 32-34, 36-37, 52-52v.

⁴⁹ Tamże, k. 23.

⁵⁰ Tamże, k. 84; ks. 14, k. 16.

⁵¹ H. Jaworowski, T. Stolarczyk, *Osiemnastowieczny ratusz w Łęczycy*, Łęczycza 2008, s. 9.

⁵² ADŁw, ADŁ, sygn. 16, k. 1.

⁵³ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 97.

⁵⁴ ADW, VDL, s. 19; M. Rawita-Witanowski, op. cit., s. 108.

⁵⁵ ADW, VDL, s. 6.

⁵⁶ Tamże, s. 16, 87; AGAD, MŁ, ks. 13, k. 125; R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, s. 174; J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 289.

⁵⁷ ADW, VDL, s. 19-20.

mansjonarzy z XVI-XVIII w. należy wymienić: Wawrzyńca z Grabowa, Stanisława, Kaspra Wysockiego, Błażeja, Walentego z Bedlna, Jana, Franciszka, Tomasza z Szadka, Adama ze Strzegocina, Marcina ze Żnina, Stanisława z Szadka, Jana z Szadka, Adama Pałuckiego, Ludwika Amowicza, dziekana i prokuratora mansjonarzy (ur. 1723 r.; święcenia w 1757 r.), Franciszka Kazimierskiego (ur. 1719 r.; święcenia w 1739 r.), określanego jako *vir inhonestus*, gdyż dopuścił się wielu niegodnych występków, Michała Krzczewskiego, Bokopowicza, Truwińskiego⁵⁹. W 1769 r. wspomniany Michał Krzczewski został wprowadzony w intromisję „chałupki” z ogrodem i łąką, położonych na Przedmieściu Krakowskim a sąsiadujących z dobrami Cieślukowiczów i Andrzeja Głębskiego⁶⁰.

6. Ołtarze i altaryści

W dniu 14 czerwca 1426 r. arcybiskup Wojciech Jastrzębiec erygował ołtarz św. Krzysztofa i św. Wojciecha, ufundowany przez Rytwiańskich z Rytwian i Borysławic, bratanków arcybiskupa, synów Mikołaja Jastrzębca, podkomorzego łęczyckiego: Wojciecha, prepozyta poznańskiego i kanonika krakowskiego i łęczyckiego, Marcina, wojewodę łęczyckiego i Ścibora podstolego łęczyckiego. Oni i ich potomkowie otrzymali prawo patronatu tegoż ołtarza. Jednocześnie kapituła gnieźnieńska zgodziła się, żeby altarię (prebendę), stanowiły dziesięciny z wsi Jarochów i Lućmierz. Jednak na początku XVI w. do uposażenia altarysty należały już dziesięciny snopowe z pól kmiecych i wójtowskich w Lućmierz, ze wspomnianego Jarochowa oraz Rzędkowa (z 1 pola) i majątku Drzykozy, a także z 2 łąnów folwarcznych w Siemszycach. Posiadał również plac z domkiem w Łęczycy, sąsiadujący z działką Rytwiańskich, położony naprzeciwko działki plebańskiej, w pobliżu murów miejskich. Beneficjum to oszacowano na pół grzywny. W zamian za to każdy altarysta musiał co tydzień odprawiać 3 msze: za zmarłych, o Najświętszej Maryi Pannie i Trójcy Świętej (w XV w. były to 4 msze - dodatkowo o św. Mikołaju)⁶¹. W 1458 r. ołtarzystą był Jan Jołda, w 1460 r. Jan syn Wojciecha został prezentowany na altarię przez Dzierżawę Rytwiańskiego, a na początku XVI w. beneficjum to posiadał Łukasz Powął prezentowany przez Mikołaja z Brudzewa, wojewodę sieradzkiego⁶².

W 1430 r. kanonik łęczycki Jakub Morakowski ufundował ołtarz p.w. Najświętszej Maryi Panny i św. Wojciecha. Prawo patronatu należało do burmistrza i miejscowych rajców. Uposażenie altarysty stanowiły 2 jatki rzeźnicze z 7 kamieniami (90,7 kg) łoju, z których jedna położona była naprzeciwko fary, a druga między jatkami dominikanów, 5 ogrodów na przedmieściach Łęczycy: 2 za szpitalem (ojcowizna Morakowskiego) i 3 za zamkiem i za rzeką, w pobliżu łąki miejskiej (tereny zakupione na potrzeby altarii przez fundatora). Ogrody i jatki zwolnił z wszelkich opłat Władysław Jagiełło, który w 1432 r. zatwierdził fundację. W 1483 r. Jan z Chojen, archidiacon łęczycki i ołtarzysta ołtarza NMP i św. Wojciecha, wraz z burmistrzem i radą sprzedali Kartów za 110 ńrenów węgierskich Maciejowi z Bronna Dużego (5 łąnów). Maciej miał płacić 12 groszy z tytułu dziesięciny, co miało przynieść altaryście dochód w wysokości 1 kopy groszy (60 groszy = 2 fl ńrenów). Cztery lata później jedna połowa tych 110 ńrenów zostało ulokowana na dobrach wójta w Topoli Królewskiej, a druga połowa na posiadłościach burmistrza w Róźcach Fryjowych i Bło-

⁵⁸ Tamże, s. 5, 87.

⁵⁹ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 97; ADW, VDL, s. 3, 6-7, 85; AGAD, ML, ks. 9, k. 29v; ks. 13, k. 125

⁶⁰ AGAD, ML, ks. 9, k. 29v.

⁶¹ LLB, t. II, s. 351-352; *Trzydzieści osiem nie drukowanych oryginałów pergaminowych z I połowy XV w. z Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, wyd. i opr. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1988, t. 56, nr 21, s. 256-257; R. Rosin, *Początki i rozwój miasta do końca XVI w.*, s. 148; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 96.

⁶² LLB, t. II, s. 352; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 96.

niu; przynosiło to 3 grzywny rocznego czynszu. W 1530 r. Zygmunt Stary zatwierdził umowę zawartą przed arcybiskupem gnieźnieńskim Janem Łaskim pomiędzy Janem Bacherką, ołtarzystą ołtarza NMP i św. św. Jakuba, Wojciecha i Katarzyny (od ok. 1513 r. do lat trzydziestych XVI w.), a burmistrzem i rajcami łęczyckimi. Ze wspomnianej sumy 1100 grzywien, przejętej przez radę miejską, wyznaczono altaryście 3 grzywny czynszu zabezpieczonego na dochodach Miasta. Ponadto altaria otrzymała 2 place w Łęczycy, zwane Gamratowski i Wujowski, zwolnione przez króla od świadczeń miejskich. Beneficjum to było oszacowane na 1 wiardunek. W zamian za to każdy altarysta ołtarza NMP i św. Wojciecha musiał co tydzień odprawiać 3 msze: o NMP, za grzechy i za zmarłych oraz za kapłanów. Wśród altarystów należy wymienić również Mikołaja Landisberga (Lanczberga) z lat trzydziestych XV w. oraz Franciszka (1551 r.).⁶³

W pierwszej połowie XV w. (przed 1456 r.) poprzednicy wójta łęczyckiego Jana Wszeborowica z Waliszewa ufundowali ołtarz pod wezwaniem 11.000 Dziewic. Prawo patronatu należało najpierw do wójtów Łęczycy, a od 1536 r. do Karśnickich (stąd też ołtarz nazywano ołtarzem Karśnickich). Znajdował się on pomiędzy zakrystią a wielkim ołtarzem. Pierwotne uposażenie ołtarzysty stanowiło półtanka w jednym polu w Leszczach i 2 ogrody na przedmieściu. Na początku XVI w. (przed 1508/09 r.) wójt Mikołaj z Leszczy powiększył altarię: zapisał część majątności należących do wójtostwa: 3 ogrody na przedmieściu; dwa z nich, zwane Zdunkowskie, leżały pomiędzy ogrodem zamkowym i ogrodem Redziankowskim, trzeci natomiast między ogrodami zwanymi Kleszczek i Kropywodziński. Mikołaj darował także 2 jatki rzeźnicze w rynku oraz połowę łana z folwarkiem i domem na przedmieściu. Darowiznę wójta zatwierdził w 1514 r. Zygmunt Stary, który uwolnił wszystkie dobra należące do altarysty od wszelkich opłat.⁶⁴

W 1497 r. kardynał Fryderyk Jagiellończyk, arcybiskup gnieźnieński i biskup krakowski, wydał przywilej na odprawianie odpustów wiecznych w kościele św. Andrzeja Apostoła na święta Narodzenia i Oczyszczenia NMP, w rocznicę poświęcenia oraz na Trzech Króli i św. Wojciecha.⁶⁵

W 1595 r. biskup Franciszek Łącki konsekrował ponownie, z nieznanых powodów, łęczycki kościół św. Andrzeja Apostoła.⁶⁷

7. Kaplice

W XVII i XVIII w. kościół farny został powiększony. Przed 1626 r., a na pewno nie później niż w 1637 r., Jakub Szczawiński z Ozorkowa h. Prawdzic, starosta łęczycki i wojewoda brzesko-kujawski, wybudował po południowej stronie prezbiterium kaplicę pod wezwaniem Matki Boskiej, zwaną kaplicą Szczawińskich. W 1646 r. ksiądz Szymon Langich (Łęczycki) ufundował kaplicę pod wezwaniem Chrystusa Ukrzyżowanego, przylegającą do południowej nawy. Pod koniec XVII w. wybudowano po północnej stronie prezbiterium przybudówkę, w której na parterze znajdowały się kaplica pod wezwaniem Serca Jezusowego i zakrystia, a na piętrze pomieszczenia mieszkalne.⁶⁸

Od drugiej ćwierci XVII w. w kaplicy Szczawińskich dokonywano wyboru i zaprzysię-

⁶³ ŁLB, t. II, s. 352-353; ADW, VDL, s. 12-14; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 148; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 96-97.

⁶⁴ ADW, VDL, s. 12-14; T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 97.

⁶⁵ T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, op. cit., s. 97.

⁶⁶ R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 149.

⁶⁷ M. Pisarkiewicz, *Ważniejsze zmiany urbanistyczne Łęczycy lokacyjnej na przestrzeni wieków*, [w:] *XXX-lecie Łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przyszłość dla przyszłości. Rewitalizacja Zabytków Łęczyckiego*, Łęczyca 2007, s. 71.

⁶⁸ ADW, VDL, s. 14-16; M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 104-108; R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 179.

zenia nowego składu rady miejskiej⁶⁹. W dniu 26 grudnia 1778 r. doszło w tymże miejscu do wielkiej scysji podczas wyboru nowych władz Łęczycy. Wówczas to Jan i Antoni Komorowscy oraz ich synowie Marcin, Walenty (synowie Jana) i Jan, Wincenty, Maciej (synowie Antoniego) oraz Stanisław Towarkiewicz wraz z innymi pomocnikami, będąc pod wpływem alkoholu próbowali siłą nie dopuścić do elekcji burmistrza i rajców, uzurpując przy tym dla siebie te stanowiska. Znieważyli przy tym Mikołaja Szczepańskiego, landwójta łęczyckiego, którego dotkliwie pobili. Z trudem udało się ich uspokoić⁷⁰.

8. Jezuici w łęczyckiej farze

Pod koniec XVII w. proboszcz łęczycki Franciszek Kraszkowski umieścił sprowadzonych przez siebie jezuitów w pomieszczeniach mieszkalnych nad kaplicą Serca Jezusowego. W 1730 r. uruchomiono ich kolegium, czyli szkołę w prowizorycznym drewnianym budynku przy farze. Równocześnie miasto przekazało im puste place, przylegające od południowego-zachodu do Rynku wraz z jedną zrujnowaną kamienicą. Rok później zakonnicy rozpoczęli w niej nauczanie. Jednocześnie podjęto budowę całego kompleksu jezuickiego. Rozpoczęto ją w 1737 r. od kościoła, położonego wzdłuż ulicy naprzeciwko kolegium. Główny korpus siedziby Towarzystwa Jezusowego w Łęczycy usytuowany był wzdłuż wschodniej granicy terenu łęczyckiego kościoła parafialnego (w II Rzeczypospolitej siedziba władz państwowych). W 1743 r. kościół jezuitów spłonął w pożarze miasta i nie zdążono go już z odbudować przed kasatą zakonu w 1773 r. Z tego też względu zakonnicy odprawiali nabożeństwa w farze⁷¹.

W 1732 r. dokonano renowacji drewnianego dachu nad prezbiterium far⁷². W 1755 r. ksiądz Kasper Rzepnicki przeprowadził remont swojego kościoła. Naprawił dachówkę i gonty, wymienił okna, położył nową posadzkę (drewnianą), naprawił organy na chórze i odnowił nagrobki. Jednak - według wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w 1759 r. - strumień wody deszczowej, spływający z gruntów jezuickich z powodu wzniesienia cmentarnego powodował gnicie posadзки, ołtarzy i ich ornamentów, a także samego kościoła⁷³. W 1741 r. parafia łęczycka fara wzbogaciła się o mały dzwon⁷⁴.

9. Kościół w połowie XVIII w.

Według wspomnianej wizytacji z 1759 r., w kościele św. Andrzeja Apostoła znajdowało się 9 ołtarzy: duży (główny), z wyobrażeniem Jezusa Ukrzyżowanego u dołu i drewnianą statua św. Andrzeja Apostoła u góry, św. Anny, erygowany w 1624 r. przez arcybiskupa Wawrzyńca Gębickiego, Anioła Stróża, Błogosławionej Dziewicy Maryi Aniołów przez cech krawców, Jezusa Ukrzyżowanego przez piekarzy, Wieczerzy Pańskiej przez wytapiaczy i obrabiaczy żelaza, tj. kuźników, Zwiastowania Pańskiego przez ślusarzy, Krzyża Pańskiego przez czapników oraz św. Kryspina i Kryspiniana przez cech szewców⁷⁵. Na środku świątyni - naprzeciwko nowej, różnokolorowej ambony - znajdowała się marmurowa, dwukolorowa, czerwono-biała chrzcielnica⁷⁶. W kościele znajdowało się też 7

⁶⁹ R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, s. 207.

⁷⁰ AGAD, ML, ks. 11, k. 16v.

⁷¹ R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, s. 181; W. Puget, *Architektura na tle rozwoju przestrzennego miasta, II: XVII w. - lata XX w.*, [w:] Łęczyca. Monografia miasta do 1990 roku, s. 677.

⁷² T. Poklewski-Koziół, T. Ważny, *The Łęczyca evidence of planting an industrial forest about the year 1590*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae” 2006, Fasc. XVIII, s. 29-34.

⁷³ ADW, VDL, s. 8.

⁷⁴ AAL. KAW., sygn. 36, s. 100.

⁷⁵ ADW, VDL, s. 10-12.

⁷⁶ Tamże, s. 8.

nagrobków: 1. pod głównym ołtarzem, 2. pod ołtarzem św. Anny, 3. pod amboną, 4. burmistrzów i rajców łęczyckich obok ołtarza Aniołów, 5. rodziny Szczawińskich pod kaplicą Matki Boskiej, 6. obok mauzoleum Szczawińskich przy pierwszej kolumnie przy ołtarzu Aniołów 7. pod kaplicą Chrystusa Ukrzyżowanego⁷⁷. Do fary należało wówczas także 12 kielichów, 2 lampy, 2 lichtarze, 3 krzyże, 1 monstrancja duża z trzema wieżyczkami na samym wierzchu, trybularz (kadzielnica) srebrny, 35 ornatów, 9 alb, 3 kapy, 3 komże, 6 komeżek, 5 pasów, 17 obrusów, 7 ręczników do ołtarzy, 9 tuwalni (obrusików), 2 dalmatyki, 17 korporatów (niewielka chusta kwadratowa z lnianego białego płótna używana w czasie konsekracji pod chleb i wino), 30 puryfikatorów (prostokątnych kawałków białego płótna, służących do wycierania kielicha podczas obrzędów liturgicznych), 7 humerałów (lnianych, prostokątnych chust, okrywających ramiona i szyję), 7 antepediów (zasłony podstawy ołtarzy) do ołtarzy ślusarzy, Anioła Stróża, św. Anny⁷⁸. Parafia posiadała także 46 ksiąg, spośród których należy wymienić 3 mszały wielkie, 2 mszałiki, statut mansomiarzy⁷⁹.

Według inwentarza z 1777 r. do kościoła farnego w Łęczycy należały: wspomniane wyżej 2 dworki mansomiarzy, piętrowa murowana plebania na przykościelnym cmentarzu, w której mieszkał felczer z rodziną i służącymi, murarz zatrudniony w parafii oraz studenci szkoły podwydziałowej, dworek na cmentarzu, służący za pomieszczenia dla kancelarii grodzkiej i mieszkanie jej urzędnika, dom z pruska murowany, zajmowany przez kotlarza Jana Gajewicza i jego rodzinę, dworek naprzeciwko kompleksu kościelnego, w którym mieszkał proboszcz, stancja murowana nad zakrystią w kościele (zobacz wyżej), zajęta przez zegarmistrza i jego kucharkę oraz szpital, wybudowany przez plebana Szybińskiego, zajmowany przez zakrystiana Szczepana, 4 dziadów kościelnych i 1 babę kościelną, a także cmentarz przykościelny, obwiedziony nowym murem przez Szybińskiego⁸⁰.

10. Bractwa religijne przy łęczyckiej farze

W XVIII w. przy kościele św. Andrzeja Apostoła działały 2 poświadczane źródłowo bractwa: wspomniane wyżej Bractwo Aniołów Stróżów (erygowane w 1643 r.) oraz Bractwo św. Anny (1623 r.). W 1781 r. sąd burmistrzowski nakazał Janowi Czajkowskiemu, byłemu podskarbiemu Bractwa św. Anny i Józefowi Szulcowi oddać zielony obrus z ołtarza św. Anny, wartości 60 złp. Czajkowski wydał ów obrus, znajdujący się wówczas w skarbcu bractwa, Szulcowi, ponieważ potrzebny był na Boże Ciało. Szulc ponadto miał zapłacić za ów obrus 30 złp proboszczowi Andrzejowi Szybińskiemu, ale ponieważ obrus nieco zużył się, więc sąd obniżył jego wartość o połowę. Natomiast Czajkowski za wydanie obrusu Szulcowi i nieodebranie go od niego musiał zapłacić owemu plebanowi 10 złp⁸¹.

Łęczycki kościół parafialny był miejscem organizowania sejmików ziemskich miejscowej szlachty. W 1791 r. sejm podjął decyzję, że mogą odbywać się tylko w farze⁸².

11. Cmentarz parafialny

W 1803 r. Prusacy nakazali zlikwidować z przyczyn sanitarnych cmentarz przykościelny. Już wcześniej Komisja Dobrego Porządku żądała zakończenia pochówków w tym miejscu, wyznaczając nowy cmentarz za miastem, ale nie zrealizowano wów-

⁷⁷ Tamże, s. 9.

⁷⁸ Tamże, s. 22-25.

⁷⁹ Tamże, s. 25.

⁸⁰ AGAD, MŁ, ks. 13, k. 107, 115, 125-125v; R. Rosin, *Od początku XVII w. do schyłku XVIII w.*, s. 174.

⁸¹ AGAD, MŁ, ks. 11, k. 69v-70; APP OL, AML, sygn. 61, k. 18.

⁸² R. Rosin, *Dzieje miasta do końca XVI w.*, s. 160; M. Pisarkiewicz, *Z dziejów Łęczycy*, s. 47.

czas tego polecenia⁸³. Na nowym cmentarzu, ulokowanym przy ul. Kaliskiej, stała wybudowana już w 1800 r. kaplica św. Rocha. W latach 1823-1824 został on ogrodzony w części murem z cegły, a w części płotem drewnianym. W latach czterdziestych XIX w. przebywający w lazarecie rosyjscy żołnierze rozebrali drewniany parkan na opał. Po 1830 r. jedną trzecią część cmentarza - w południowo-zachodnim narożniku - przeznaczono na miejsce pochówku dla zmarłych prawosławnych. Wcześniej - przez bardzo krótki okres czasu - cmentarz służył także ewangelikom. Od 1879 r. magistrat łęczycki starał się powiększyć za mały już cmentarz o 3 morgi (ok. 1,5 ha) z folwarku Jabłońszczyzna. Jednak pertraktacje ze spadkobiercami Ludwika Sobockiego zakończyły się fiaskiem. Dopiero w 1891 r. zakupiono na potrzeby cmentarza nieco ponad morgę ziemi od T. Cuevasa. Dziesięć lat później ponownie powiększono cmentarz, tym razem o działkę nabytą od Wolskich⁸⁴.

12. Procesy sądowe w XVIII-XIX w.

W 1797 r. Franciszek Borucki, dziedzic Siedlca, został wezwany przez Rejencję Warszawską do zapłacenia proboszczowi łęczyckiemu 55 złp. dziesięciny ze swojej wsi (dziesięcinę taką na rzecz fary właściciele Siedlca mieli uiszczać na podstawie umowy z 1747 r. - zobacz wyżej). Dwa lata później Borucki przyznał dziesięcinę miejscowej farze. Jednak w latach 1809-1819, będąc prezesem Rady Powiatowej, przestał ponownie płacić wspomnianą dziesięcinę o co był pozywany przed sąd przez ówczesnego proboszcza Jana Nepomucena Spinka. Później Borucki płacił nieregularnie, a sprawy ciągnęły się aż do 1827⁸⁵.

W 1810 r. wikary Wincenty Odrobiński, późniejszy proboszcz łęczycki (1816⁸⁶1846) - mansomiarz Stanisław Stefański zgłosili na policję, że jakiś nieznaną ksiądz sprawował w kościele św. Ducha obowiązki należące do wikarych i mansomiarzy kościoła św. Andrzeja Apostoła

W 1811 r. mansomiarze łęczyccy zażądali, żeby dzierżawca dóbr w Sierpowie Antoni Łażniewski zapłacił im 1050 złp. procentu za 7 lat od sumy 3000 złp. lokowanej na tej wsi⁸⁸. W tymże samym roku fara miała zapisane sumy hipoteczne na dobrach w Sierpowie (1000 złp.) i Konarach (również 1000 złp.)⁸⁹.

W 1818 r. na mocy bulli papieża Piusa VII zreorganizowano administrację kościelną na ziemiach polskich. Parafia a łęczycka znalazła się wówczas w archidiecezji warszawskiej, w dekanacie łęczyckim (archidiaconaty zlikwidowano), pod względem sądowym podlegała Konsystorzowi Generalnemu w Łowiczu (oficjalat łęczycki także zniesiono), od 1862 r. zaś Konsystorzowi Generalnemu w Warszawie. W 1817 r. rząd Królestwa Polskiego oddał wszelkie fundusze i budowle kościelne pod opiekę Komisji Obrządków Religijnych i Oświecenia Publicznego. Powołała ona w każdej parafii i dozory kościelne, składające się z dziekana, właściciela majątku - w obrębie którego znajdował się kościół parafialny - oraz 3 przedstawicieli z wyboru. W 1825 r. i 1846 r. parafia liczyła 3900, w 1873 zaś 6000 wiernych. Należały do niej Łęczyca, Borki, Dzierżbiewów, Konary, Leszczce, Lubień, Sierpów, Topola Katowa, Wichrów i Wilczkowice⁹⁰.

⁸³ M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 108.

⁸⁴ S. Pytlas, K. Woźniak, *Lata zaborów, III: Ludność i jej struktura*, [w:] Łęczyca. Monografia miasta do 1990 roku, s. 258.

⁸⁵ ADLw, ADL, sygn. 16.

⁸⁶ M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 104.

⁸⁷ APP OL, AML, sygn. 63, k. 9.

⁸⁸ ADLw, ADL, sygn. 17.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ APP OL, AML, sygn. 61, k. 18v; AAL, KAW, sygn. 36, s. 3; B. Kumor, op. cit., s. 314; R. Rosin, *Lata zaborów, I: Władze i podziały terytorialne oraz kościelne*, [w:] Łęczyca. Monografia miasta do 1990 roku, s. 230, 231; Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. II, Warszawa 1985, s. 30.

W 1825 r. do łączyckiej fary przeniesiono sprzęty kościelne z rozebranego kościoła św. Ducha⁹¹.

W 1836 r. proboszcz Odrobiński przeprowadził remont kościoła św. Andrzeja Apostoła. Wymieniono wówczas podłogę w całej świątyni, założono nowy sufit w kaplicy Serca Jezusowego, założono gonty w kaplicy Matki Boskiej oraz pokryto na nowo blachą cynkową krążganki⁹².

W 1846 r. proboszczem łączycckim został były pijar Józef Mętlewicz. Wkrótce został też dziekanem. Godności te piastował do swojej śmierci w 1858 r. Mętlewicz mieszkał jednak w Warszawie, a obowiązki plebana wykonywali prawdopodobnie wikariusze⁹³.

13. Kościół w połowie XIX w.

Według inwentarza kościoła św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy, sporządzonego na przełomie sierpnia i września 1846 r., świątynia ta mierzyła 75 łokci długości (43,2 m), 35 łokci szerokości (20,16 m) i 20 łokci wysokości (11,52 m). Okryta była dachówką, którą należało w kilku miejscach naprawić. Sklepienie było murowane w połowie, a w połowie drewniane. Nad organami odpadł kawałek sufitu. Dach nad krążgankami przeciekał w wielu miejscach. Również podłoga wymagała częściowego remontu. W kościele było 5 drzwi: 3 drewniane i 2 żelazne do zakrystii i skarbcza. Dzwonnicę remontowano; były w niej 3 duże dzwony. W farze znajdowały się 3 kaplice z żelaznymi kratami i zamkami, 9 ołtarzy oraz drewniana ambona, organy, 20 ławek, krzesło z poręczami, 2 taboreciki, 5 konfesjonatów, krzyż drewniany do zakrystii, krzyż miedziany połączony do postumentu, mensa w zakrystii z szufladami i szafkami u góry, klęcznik, statua Zmarłychwstałego, 10 portatyliów (małe przenośne ołtarze, wykonane z metalu lub kości słoniowej), chrzcielnica marmurowa, kamień do wody święconej, obrazy w ołtarzach i 19 innych różnej wielkości oraz 4 obrazy z drążkami podwójnymi do noszenia w czasie procesji, 9 małych dzwoneczków mosiężnych, sygnaturka mosiężna, dzwonek mosiężny przy zakrystii, zardzewiały zegar zdjęty z wieży. Spośród wotów i sreber kościelnych należy wymienić: monstrancję srebrną połączoną, 7 kielichów srebrnych połączonych (1 przeniesiony z kościoła św. Ducha), tyle samo patyn srebrnych, również połączonych, trybularz srebrny, puszkę srebrną do komunii św., krzyż srebrny do ręki połączony, paciorki srebrne, medal srebrny okrągły, srebrny krzyżyk z łańcuszkiem, 24 sznurki koralowe, sukienkę srebrną w ołtarzu św. Anny, sukienkę srebrną i srebrne skrzydła w ołtarzu Anioła Stróża, sukienkę srebrną w ołtarzu Matki Boskiej, 2 srebrne korony tamże, sukienkę miedzianą posrebrzaną w ołtarzu głównym, 4 sznurki paciorków, sznurek złoty z kamieniami oprawionymi w złoto, obraz Matki Boskiej za szkłem, 2 serca-wota w ołtarzu Pana Jezusa, 2 blaszki z Opatrznością, 2 pióra mosiężne, ryngraf mosiężny, przepaskę srebrną Pana Jezusa, koronę Pana Jezusa połączoną, a w niej 2 kolczyki z kamieniami oprawionymi w srebro, promienie, czyli gwiazda w Sercu Jezusa wraz z czerwonym kamieniem, relikwiarz mosiężny połączony, pudełko srebrne z Drzewem Krzyża Świętego, 4 wota, 2 korony i 1 laskę w ołtarzu św. Rocha oraz medal srebrny z popiersiem cara Aleksandra I. W kościele znajdowały się także przedmioty z mosiądzu: 2 małe lichterze, waskuł, tj. naczynie do olejów świętych, miednica w zakrystii, z miedzi: kociołek do wody święconej, kociołek w chrzcielnicy, pudełko na Hostie, monstrancja mała owalna połączona

⁹¹ APP OL, AML, sygn. 61, k. 21.

⁹² Tamże, k. 15-15v.

⁹³ T. Gałamon, Józef Kalasanty Mętlewicz (1808-1858), „Notatki Płockie” 1998, 4 (177), s. 33; tenże, *Zasłużeni łączycanie*, [w:] Łęczycza. Monografia miasta do 1990 roku, s. 733.

z kamieniami, patela do robienia świec, ronderek do topienia wosku, z cyny: 60 lichtarzy (4 przeniesione z kościoła Św. Ducha), lampa, lawaterz (naczynie do obmycia rąk) w zakrystii, waskula, tj. naczynia - 4 szklane ampułki, 50 lamp i pająk przed Panem Jezusem. Do księży parafialnych należało również 6 kap, 14 ornatów białych (2 przeniesione z kościoła Św. Ducha), 7 ornatów czerwonych (2 przeniesione z kościoła Św. Ducha), 3 ornaty czarne, 2 ornaty zielone, 3 ornaty fioletowe (1 przeniesiony z kościoła Św. Ducha), 15 dalmatyk, 8 alb (1 złota, przeniesiona z kościoła Św. Ducha), 2 manipularze (długie, zdobione haftem taśmy, lekko rozszerzone i zszyte na końcach; przeniesione z kościoła Św. Ducha) 9 komży, 4 stuły (przeniesione z kościoła Św. Ducha), 38 obrusów, 12 humeratów (2 przeniesione z kościoła Św. Ducha), 22 korporaty (2 przeniesione z kościoła Św. Ducha), 20 purfy katorów, 3 tuwalnie, 2 umbracula, 18 ręczników, 16 chorągwi, baldachim z mosiężnymi gałkami, 2 franki, 3 sukna na katafalki, dywan stary w kwiaty. Wśród ksiąg kościelnych należy wymienić 3 mszały, agendę, brewiarz, Ewangelię, 12 ksiąg metrycznych do 1826 r., 6 ksiąg stanu cywilnego, woluminy z aktami dotyczącymi stanu i funduszy łączyckiego probostwa, rachunków i wizyt szpitala Św. Ducha, erekcja i wizytacja Jana Łaskiego, dokument erekcyjny kolegium mansonarzy, dokument zapisu 3700 florenów dla kaplicy Najświętszej Maryi Panny z 1642 r., dokumenty pergaminowe erygujące Bractwa Aniołów Stróżów (1643 r.) i Św. Anny (1623 r.), 3 książki zapisujących się do bractw oraz książki o rozmaitej treści, przeważnie duchownej: 20 *in folio*, 25 *in quarto*, 117 *in octavo*, 5 kopii stanu funduszów i *fundi instructi* z różnych lat oraz rejestra pokładnego i zwoje aneksów do nich⁹⁴.

Według tego inwentarza nieruchomości kościoła św. Andrzeja Apostoła stanowiły: plebania murowana, piętrowa znajdująca się naprzeciw świątyni, ogrodzona sztachetami, dom drewniany o długości 24 łokci (13,82 m.) i szerokości 14 łokci (ok. 8,1m) wraz z placem naprzeciwko zakrystii, podwórko od ul. Targowej (obecnie Al. Jana Pawła II), ogrodzone sztachetami, a w nim budynek wozowni, drugi domek drewniany, zdezelowany, stojący przy koszarach, trzeci dom drewniany tzw. mansonarza, w lichym stanie, służący za mieszkanie organisty i sług kościelnych, dom folwarczny o długości 26 łokci (ok. 15 m) i szerokości 12 łokci (6,9 m), stojący na roli (ósemce) przy Borkach, dom pod słomą, w którym mieszka 6 komorników, obora o długości 30 łokci (17,28 m) i szerokości 10 łokci (5,76 m) o dwóch klepiskach, w złym stanie. Do dóbr nieruchomych zaliczyć należy także grunty parafialne, składające się z 3 ról: ósemki ciągnącej się od południowych granic Łęczycy ku Borkom (długość 8 staj (ok. 394 m) i szerokość 9,5 pręta (ok. 41 m)), składającej się gruntu ornego (30 prętów długości, czyli 129,6 m i 41 m szerokości) i łąki (4,5 staj długości czyli 221,4 m długości i 41 m szerokości), dwudziestki, zajętej na cegielnię, ciągnącej się od Borek do Topoli Katowiej i dwunastki również od Borek do Topoli Katowiej (długość 23 staje (1,1 km) i szerokość 15 prętów (64,8 m)). Własnością fary były także 2 ogrody: jeden na Borkach przy czworakach, okopany rowem i obsadzony wierzbami, przeznaczony komornikom i drugi w Łęczycy przy dawnym lazarecie wojskowym, czyli przy Trakcie Kaliskim, a wówczas przedzielony nowo wybudowaną drogą, na którą zabrano 10 łokci (5,76 m). Do parafii i należały także 2 wydzierżawione place. Do księży łączyckich należało ponadto: para wołów, 2 krowy, 1 świnia, pług z lemieszem, wóz bez okucia, 100 składów (ok. 4 ha) żyta, 24 składy (ok. 1 ha) pszenicy, 30 składów (ok. 1,2 ha) jęczmienia, 40 (1,6 ha) owsa i 6 (0,24 ha) grochu⁹⁵.

⁹⁴ APP OŁ., AML, sygn. 61, k. 15-18, 21-21v.

⁹⁵ Tamże, k. 19-19 v.

Probostwo nie miało lasów, stawów, jezior, sadzawek, wyrębów, propinacji, pańszczyzn, tylko służących lub najemników; mogło jedynie wypaszać bydło na łące zwanej Wolnica. Do chorych duchowni jeździli przysłanymi furmankami - z wyjątkiem biednych. Kantorów w czasie nabożeństw opłacał proboszcz z procentów (69 złp.) od sumy 1830 złp., zapisanej w 1837 r. przez Wincentego Nowickiego na jego posesji (nr 272) w Łęczycy. W 1839 r. małżonkowie Wilusowie zapisali łęczyckiej farze 5000 złp. na swojej posesji (nr 111) w Łęczycy, od której procent wynosił 25 złp.⁹⁶

Fundusze i dochody probostwa z procentami i dziesięcinami wynosił w 1846 r. 400 rubli i 91 kopiejek. Wydatki wynosiły natomiast 211 rb i 35 kop., a zatem parafa na czysto miała 189 rb i 56 kop. Z pokładnego (opłata za pochówek) fara miała 80 złp.⁹⁷

W połowie XIX w. przy kościele św. Andrzeja Apostoła istniały 3 bractwa: wspomniane wyżej Bractwo Św. Anny i Aniołów Stróżów oraz Bractwo Serca Jezusowego. Odpusty obchodzono w święta św. Andrzeja Apostoła, św. Anny, Serca Jezusowego w piątek po oktawie Bożego Ciała i poświęcenia kościoła w drugą niedzielę października⁹⁸.

Według informacji z 1849 r. kościół św. Andrzeja Apostoła zagrożony był pożarem. Ponadto od strony koszar wojskowych (dawna rezydencja jezuicka), czyli od strony wschodniej oraz od ulicy i traktu z Warszawy do Kalisza, biegnącego przy tej świątyni i dawnym budynku szkolnym, wówczas wykupionym przez Żydów, czyli od strony północnej, kościół był nieosłonięty, a także „[...] oplugawiony i oszepecony [...]”. Dom mieszkalny księży był zaś mocno spróchniały⁹⁹. Pięć lat później przeprowadzono remont łęczyckiej fary. Jego koszt wyniósł 1423 rb i 15 ¼ kopiejki¹⁰⁰.

14. Proboszczowie w XIX w. i na początku XX w.

W 1849 r. doszło do głośnego procesu pomiędzy proboszczem łęczyckim Józefem Mętlewiczem a Józefem Starzyńskim, rejentem okręgu łęczyckiego, współwłaścicielem i administratorem sądowym ponorbetańskich budynków (konwent norbertanek został zlikwidowany ok. 1810 r.). Ksiądz Mętlewicz oskarżał Starzyńskiego o to, że ten - chcąc dostać się do nich - korzystał z wyrwy w ogrodzeniu dawnego cmentarza farnego i przejeżdżał przez jego teren. Zakłócał tym sposobem przebieg nabożeństw. Według proboszcza miał to czynić już od ponad ćwierć wieku (od 1820 r.). Wszelkie uwagi i apele księdza J. Mętlewicza co do zachowania się rejenta trafiały w próżnię. Doprowadziło to do tego, że proboszcz w czasie odprawiania jednej z mszy w kościele św. Andrzeja Apostoła tak gwałtownie wystąpił przeciwko Starzyńskiemu, że aż zaskłębł z wielkiego gniewu. Rejent w czasie procesu bronił się jednak zawzięcie, tłumacząc, że nie mógł przejeżdżać tuż obok kościoła, gdyż wówczas cała świątynia obwiedziona była murem miejskim, w którym znajdowała się trzystopniowa brama, a ul. Farna (obecnie Kościelna) jeszcze w 1820 r. nie istniała w całości. Starzyński musiałby zatem - według własnych słów - jeździć po dachach i przez mury. Księża parafalni też byli nie bez winy, gdyż nowy mur - odgradzający teren fary od zabudowań poklasztornych - postavili bliżej niż przewidywał wyrok z 1678 r., co utrudniało dojazd do nich. Ostatecznie ksiądz J. Mętlewicz został zmuszony do korekty muru granicznego i odsunięcia go na odległość 12 łokci (ok. 7 m) - zgodnie z wyrokiem¹⁰¹.

⁹⁶ Tamże, k. 18v.

⁹⁷ Tamże, k. 18v, 20v.

⁹⁸ Tamże, k. 18v.

⁹⁹ AAL, ADL, sygn. 108.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Tamże.

W 1862 r. proboszcz Wojciech Żukowski i wikary Dębski zostali oskarżeni przez wdowę Wołoszyńską o niestosowne zachowanie się podczas pogrzebu jej męża. Konsystorz warszawski nałożył na nich karę. Jednak arcybiskup, zważywszy na to, że zarówno pleban jak i wikariusz nie byli dotychczas karani i sumiennie wykonywali dotąd swoje obowiązki karę tę uchylił¹⁰². Dwa lata później carat, w ramach represji popowstaniowych, aresztował księdza Żukowskiego, któremu zarzucono szkodliwy wpływ na parafian i zesłano go do guberni kostromskiej. Powrócił z niej w 1868 r., ale nie wolno mu było pracować w guberni kaliskiej, w której znajdowała się wówczas Łęczyca¹⁰³.

Po upadku powstania styczniowego i likwidacji łęczyckiego konwentu bernardynskiego miejscowa parafia przejęła zarząd nad kościołem klasztornym, który dopiero po odzyskaniu niepodległości przez Polskę przeszedł w ręce jezuitów¹⁰⁴.

W 1869 r. proboszcz Antoni Stępowski (1869-1873/75) odnowił ołtarze i wyłocenia w kościele farnym. Cztery lata później został oskarżony o pobieranie większych opłat za posługę niż przewidywały przepisy. Został aresztowany i osadzony w Cytadeli Warszawskiej. Na administratora łęczyckiego dekanatu i parafii wyznaczono wówczas księdza Michała Turnowskiego, proboszcza w Piątku. Łęczycką parafią zarządzał wtedy faktycznie wikary Nikodem Hanke. Łęczycanie opowiedzieli się gremialnie za uwolnieniem księdza A. Stępowskiego, jednak bez rezultatu. Dlatego też w 1875 r. nowym plebanem został dotychczasowy proboszcz łowicki Szczepan Łasicki, od 1876 r. także miejscowy dziekan¹⁰⁵.

W 1886 r. proboszczem łęczyckim został Ignacy Medyński, dotychczasowy dziekan i proboszcz brzeziński¹⁰⁶. Zakupił on dla kościoła św. Andrzeja Apostoła 3 obrazy, a to: Wojciecha Gersona „Widzenie Św. Małgorzaty” (zawiesił go w kaplicy Serca Jezusowego), „Madonna z Dzieciątkiem” (zawieszony wówczas w kaplicy Szczawińskich) i „Św. Walenty” (zawieszony również w kaplicy Szczawińskich)¹⁰⁷. Ksiądz Medyński wybudował także po drugiej stronie ul. Kościelnej nową plebanię na miejscu zrujnowanego domu mansjonarzy (1890 r.)¹⁰⁸.

Po śmierci księdza Ignacego Medyńskiego w 1901 r. łęczyckim proboszczem i dziekanem został ksiądz Adolf Żebrowski. Jesienią 1914 r. w czasie oblężenia Łęczycy przez Niemców pocisk artyleryjski zabił go w jego świątyni i uszkodził jeden z fresków w nawie głównej¹⁰⁹. Nowym rektorem kościoła św. Andrzeja Apostoła został Jan Makowski, który w 1918 r. zrzekł się godności proboszcza. Zastąpił go wówczas ksiądz Jan Krajewski¹¹⁰. Jednak w tym samym roku na jego miejsce przyszedł ksiądz kanonik Herman von Schmidt, Niemiec polskiego pochodzenia. W 1922 r. z nieznanых przyczyn odszedł do Milejowa, gdzie został miejscowym proboszczem (w Łęczycy piastował także godność dziekana), a w 1930 r. objął parafię w Witoni, gdzie pozostał do czasu wypędzenia przez Niemców w 1941 r. Powrócił do Witoni w 1945 r., gdzie też zmarł w tymże roku¹¹¹.

¹⁰² Tamże, sygn. 9, s. 53-54.

¹⁰³ S. Pytlaś, K. Woźniak, *Lata zaborów, VIII: Życie polityczno-społeczne*, [w:] *Łęczyca. Monografi a miasta do 1990 roku*, s. 319.

¹⁰⁴ S. Pytlaś, K. Woźniak, op. cit., s. 246; A. K. Sitnik, T. Sitnik, *Bernardyni łęczyccy. Dzieje klasztoru i kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oo. Bernardynów w Łęczycy (1632-1864, od 1946)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 73, 76.

¹⁰⁵ AAL, KAW, sygn. 36, s. 5-47.

¹⁰⁶ Tamże, s. 109.

¹⁰⁷ Archiwum Parafii i Św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy (dalej: APL). Sprawozdanie ks. Kazimierza Gorszwy z działań w celu ochrony zabytków sakralnych w kościele św. Andrzeja Ap. (dalej: Gorszwa), maszynopis, s. 1.

¹⁰⁸ M. Rawicz-Witanowski, op. cit., s. 108.

¹⁰⁹ AAL, KAW, sygn. 36, s. 146; M. Pisarkiewicz, *Z dziejów Łęczycy*, s. 47.

¹¹⁰ AAL, KAW, sygn. 36, s. 167, 214.

¹¹¹ W. Zarachowicz, *Ksiądz Schmidt - taki twardy polski Niemiec...*, Łęczyca 1992, maszynopis.

15. Parafia łęczycka w latach 1915-1945

W 1915 r. arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski utworzył dla części jego archidiecezji zajętej przez wojska niemieckie wikariat generalny w Łodzi, któremu podporządkowano również dekanat łęczycki. Po utworzeniu w grudniu 1920 r. diecezji łódzkiej wszedł on w jej skład¹¹².

W 1918 r. w łęczyckiej parafii było 8507 wiernych, w 1920 r. było ich 8510, a w 1921 r. 8500. W 1918 r. urodziło się w tej parafii 245 osób (143 chłopców i 102 dziewcząt), w 1920 r. 339 w (182 chłopców i 157 dziewcząt). W 1918 r. zmarło 393 wiernych (212 mężczyzn i 181 kobiet), w 1920 r. 315 wiernych (154 mężczyzn i 161 kobiet). W 1918 r. udzielono 66 ślubów kościelnych, a w 1920 r. - 67. W 1918 r. udzielono 5863 komunii wielkanocnych, a w 1920 r. 5750. W 1920 r. nawróciło się na katolicyzm 2 mężczyzn prawosławnych i 4 kobiety protestantki¹¹³.

W 1941 r. Niemcy zamknęli niemal wszystkie polskie kościoły katolickie w Łęczycy - w tym także oczywiście farę - i zamieniono je na magazyny. Jediną świątynią parafialną na cały powiat łęczycki, w której wolno było odprawiać msze, pozostał kościółek pw. św. Mikołaja w Tumie¹¹⁴. W tym samym roku okupanci zamienili odrestaurowaną plebanie na gospodę „Zum Adler (Pod Orłem)”¹¹⁵. Cztery lata później hitlerowcy wybili w murach prezbiterium otwory strzelnicze, które miały służyć za punkty ogniowe do mieszkańców Łęczycy, których zamierzano spędzić na rynek¹¹⁶. Po wyzwoleniu miasta spod okupacji niemieckiej otworzono ponownie kościoły katolickie, a łęczycki pw. św. Andrzeja Apostoła stał się ponownie świątynią parafialną.

16. Inwentarz kościelny w latach 1959-1962

W 1959 r. w kościele odnowiono malaturę¹¹⁷. Według inwentarza, sporządzonego pomiędzy 1959 a 1962 r. przez ozorkowskiego dziekana księdza Gadzinowskiego, majątek parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy stanowił kościół, dzwonnica, plac przykościelny, plebania i ogródek przy niej, dom parafialny, wikariatka i zabudowania gospodarcze, grunt przy ul. Belwederskiej, łąka nad rzeczką Czartówką, cmentarz grzebalny i grunt przy nim. Natomiast dobra ruchome łęczyckiej świątyni parafialnej stanowiły: naczynia i sprzęty liturgiczne: 2 monstrancje, w tym jedna zabytkowa, gotycka z XV w., druga srebrna pozłacana, 2 puszki: mała i duża, 2 kielichy, 4 pateny, 1 patena do komunii św., melchizedek (metalowy półksiężyc wewnątrz małej puszki w monstrancji, służący do podtrzymania Hostii), 6 krzyży (procesyjny, na wielki ołtarz, 4 na boczne ołtarze), kociołek do wody, kropi-dło, lawater z krzyżem, 4 krzyże do pogrzebu, parasol, 7 feretronów, 4 poduszki, 2 łatanie, 4 dzwonki, zegar, taca do chrztu, naczynie do olejów, relikwiarz, trybularz, 11 chorągwi, szaty liturgiczne: 15 ornatów (białe, czerwone, fioletowe, zielone i czarne), 11 kap, takiego samego koloru co ornaty, 8 stuł do kap, 16 stuł do spowiedzi, 2 sukienki na puszki, 1 tuwalia, 12 alb, 47 komży (księży, bractwa i ministrantów), 44 obrusy, 9 płócien na ołtarze, 26 humerałów, 28 puryfikatorów, 23 korporaly, 3 ręczniki, 16 ręczniczków, 10 serwetek, 7 pokrowców, 6 pasków, 27 pelerynek, w takim samym kolorze co orna-

¹¹² Z. Czosnykowski, K. Gabryel, *Zarys dziejów diecezji łódzkiej*, [w:] *Diecezja Łódzka. Struktura terytorialno-administracyjna i duchowieństwo*, Łódź 1973, s. 133-134.

¹¹³ AAL, ADL, sygn. 16.

¹¹⁴ J. Baranowski, J. Zduńczyk, W. Zarachowicz, *Lata II wojny światowej*, [w:] *Monografia miasta do 1990 roku*, s. 446-447.

¹¹⁵ *To jest miejsce spotkań dla wszystkich Niemców. Powiat łęczycki urządza restaurację. Dom gościnny z noclegami*, „Litzmannstädter Zeitung”, nr 215, z dn. 5.08.1941 r., tł. W. Zarachowicz, maszynopis.

¹¹⁶ M. Pisarkiewicz, *Z dziejów Łęczycy*, s. 47.

¹¹⁷ APL, Górszwa, s. 1.

ty i kapy, 2 bursy do chorego (sztywna, kwadratowa torebka, służąca do przechowywania korporatu), 16 nakryć na ołtarz, 2 nakrycia na ambonę, 12 zasłonek na krzyż, welon na monstrancję, pas do paschału, 12 dywanów, komplet chodników, 2 baldachimy (nowy i stary), nakrycie na tabernakulum, meble i sprzęty: 42 ławki, 5 konfesjonatów, 3 klęczniki duże, 30 klęczników małych, 2 fotele, 9 skrzyń, 1 schodki, 1 mały stolik, 4 słupki do kwiatów, 4 szafki, 2 komody, 2 pulpity do mszału, 1 katafalk, 1 trumna, 32 lichtarze, 2 tablice (do ogłoszeń i z modlitwami), futeł do monstrancji, walizka do chorych, lustro, latarnia do chorych, 8 żyrandoli, 16 kinkietów, 8 lamp, 6 kandelabrow do świec, 19 stoliczków do religii, 15 głośników, stabilizator, piecyk elektryczny, 2 mikrofony, podstawa do nich, sygnator przy zakrystii, duży dzwon, sygnaturka, lawaterz, organy, motor do nich, fisharmonia, obrazy i rzeźby: Stacje Męki Pańskiej, żłobek z 25 figurami, 3 figury Najświętszego Serca Pana Jezusa, figury: Pana Jezusa w Grobie, Zmartwychwstałego Chrystusa, św. Teresy, św. Stanisława Kostki, obrazy: Boga Ojca, Najświętszego Serca Pana Jezusa, św. Andrzeja Boboli, św. Antoniego, św. Teresy, św. Krystyna i Krystyniana, Św. Rodziny, św. Józefa, Matki Boskiej Anielskiej, św. Barbary, św. Floriana, na ścianie w kaplicy Szczawińskich, 11 ksiąg liturgicznych: 2 mszały, 3 mszały żałobne, Ordo Hebdomariae, Kancjonał, Rytuał, 2 Ewangeliczki, 1 Ewangelia, Adoracja Najświętszego Sakramentu, Żywy Różaniec, Śpiewnik, Officium Defunctorium¹¹⁸.

17. Parafia łączycka w drugiej połowie XX w. i na początku XXI w.

Według spisu duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej z 1966 r. do łączyckiej parafii należały następujące miejscowości: Łęczycza, Leszcze, Krystynów, Topola Katowa, Wincentów, Wilczkowice Dolne, Wilczkowice Średnie, Wilczkowice Górne, Wichrów, Wichrówek, Borki, Lubień, Lubień Mały, Sierpów, Konary, Dzierzbietów Duży i Dzierzbietów Mały. Liczyła ona wówczas ok. 12.000 wiernych¹¹⁹. W 1981 r. biskup łódzki Józef Rozwadowski erygował zakonną parafię łączyckich bernardynów, która objęła północną część Łęczycy¹²⁰. Tym samym terytorium parafii św. Andrzeja Apostoła zostało nieco uszczuplone. Odtąd obejmuje oprócz wspomnianych wyżej wsi następujące ulice w mieście: Altera (dawniej Świerczewskiego), Bema, Belwederska, Bitwy nad Bzurą (dawniej Łąkowa), Buczka, Chopina, Dworcowa, Dworzaczka, Górniczą, Kochanowskiego, Kościelną, Kopalnianą, Pl. Kościuszką, Kutrzeby, Lotniczą, Al. 3 Maja (dawniej 1 Maja), Mickiewicza, Osiedlową, Ozorkowską, Ozorkowskie Przedmieście, Panieńską, Pocztową, Polną, Prusa, Pułaskiego, 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, Słowackiego, Sienkiewicza (nr 17 do końca), Sikorskiego, Sowińskiego, Staromiejską, 18 Stycznia, Szkolną, Szpitalną, Thugutta, Sawickiej, Wiejską, Wodną, Zamkową i Związku Walki Młodych¹²¹.

W 1962 r. probostwo łączyckie objął ksiądz Stanisław Maciejewski¹²². W 1971 r. dziekanem i proboszczem łączyckim został ksiądz Kazimierz Gorszwa, który piastował tę godność i funkcję aż do 1992 r. Jego następcą był ksiądz prałat Wiesław Skonieczny. Zastąpił go w 2000 r. ksiądz Zbigniew Łuczak, a od 2009 r. proboszczem w farze łączyckiej jest ksiądz Sławomir Sobierajski.

W 1966 r. wikariuszami byli: Zdzisław Dębski (od 1964 r.) i Marian Pazurek (od 1966 r.), w 1973 r. Józef Komperda i Edward Wlazło, w 1980 r. Kazimierz Fiks

¹¹⁸ APL, Majątek parafii i rzym.-katolickiej św. Andrzeja w Łęczycy, rękopis.

¹¹⁹ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej*, Łódź 1966, s. 92, 365.

¹²⁰ A. K. Sitnik, T. Sitnik, op. cit., s. 93.

¹²¹ *Diecezja Łódzka. Struktura terytorialno-administracyjna i duchowieństwo*, Łódź 1987, s. 153; APL, Ankieta do utworzenia katalogu diecezjalnego [maszynopis].

¹²² *Spis duchowieństwa...*, s. 92.

i Jan Ledziński, a w 1987 r. Roman Ochnicki i Józef Chojnicki¹²³. Obecnie wikarymi parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy są księża: Rafał Banasiak, Marcin Rutkowski i Robert Awerjanow¹²⁴.

Na początku lat osiemdziesiątych XX w. łeczycki artysta malarz Stanisław Staniewski wykonał - za zgodą ówczesnego płockiego konserwatora zabytków - renowację polichromii w kaplicy Szczawińskich oraz obrazu Matki Bożej, pędzla Jana Strzaleckiego (XIX w.), z głównego ołtarza, który przeniesiono wówczas do bocznego ołtarza w miejsce obrazu św. Anny Samotrzeciej. W głównym ołtarzu zawisł zaś w 1986 r., wykonany przez S. Staniewskiego, obraz „Jezu ufam Tobie”. Według jego zaleceń wymieniono również część umeblowania w tej kaplicy. Przeprowadzono także renowację polichromii w prezbiterium i wielkiego ołtarza¹²⁵.

Po kilkudziesięciu latach proboszcz K. Gorszwa odzyskał obraz Chrystusa z gorejącym sercem, który w 1958 r. został bezprawnie - bez zgody ówczesnego proboszcza - zabrany przez renowatora polichromii z Milanówka. Został on umieszczony ponownie w tabernakulum, gdzie znajdował się poprzednio¹²⁶. W 1991 r. staraniem księdza Gorszwy i wielu łęczycan sporządzono tablicę pamiątkową z nazwiskami 91 osób zamordowanych przez hitlerowców i sowietów. Umieszczono ją na zachodniej fasadzie kościoła św. Andrzeja Apostoła¹²⁷.

Wskutek nowego podziału administracyjnego polskiego Kościoła parafia łeczycka znalazła się w 1992 r. w diecezji łowickiej i dekanacie łeczyckim¹²⁸.

Słowniczek terminów historycznych

beneficjum - tutaj urząd kościelny i dożywotnie prawo do czerpania dochodów z niego
grzywna - średniowieczna jednostka wagowo-pieniężna; ciężar 196 g; wartość: 1 grzywna = 48 groszy lub 4 wiardunki (po 12 groszy) lub 24 skojce (po 2 grosze) lub 96 kwartników; za 30 grzywien można było w XV w. kupić 1 łan, czyli 16,8 ha ziemi, a za 750 grzywien dużą wieś (25 łanów czyli 420 ha)

prebenda - uposażenie duchownych nie połączone zasadniczo ze sprawowaniem obowiązków duszpasterskich.

¹²³ Tamże, s. 92; *Diecezja Łódzka*, 1973, s. 226; *Diecezja Łódzka*, 1980, s. 213; *Diecezja Łódzka*, 1987, s. 153; P. Stanisławski, *Skarb w dłoniach*, „Gość Łowicki”, nr 19/71, z dn. 13.05.2007 r., s. 3; *Kapłani na walizkach*, tamże, nr 26/183, z dn. 28.06.2009 r., s. 3.

¹²⁴ Parafia Świętego Andrzeja Apostoła, www.sw-andrzej-leczyca.pl/duchowni.html

¹²⁵ APL, Gorszwa, s. 2.

¹²⁶ Tamże, s. 2.

¹²⁷ Tamże, s. 5.

¹²⁸ A. K. Sitnik, T. Sitnik, op. cit., s. 93 (analogicznie jak parafia bernardyńska).